

Свердан М.М.,

к.е.н.,

доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»

ФІСКАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПОДАТОК НА БАГАТСТВО

Анотація. У статті досліджено зміст і характер оподаткування приватної власності. Розглянуто зміст податку на багатство. Наведено його фінансово-економічну інтерпретацію. Досліджено можливості створення багатства та збагачення населення. Встановлено передумови введення та особливості функціонування податку на багатство у ринковій економіці.

Ключові слова: податок, багатство, економічна нерівність, податок на багатство, оподаткування, податкова система, податкова політика.

Постановка проблеми. Податки – первинний елемент фінансів та одна з найважливіших сучасних категорій фінансових відносин у суспільстві. Поява податків обумовлена об'єктивними соціально-економічними умовами розвитку суспільства і наявністю сукупності спільних інтересів, задоволення яких є можливим тільки при наявності системи централізованого забезпечення колективних потреб фінансовими ресурсами.

Ефективна політика оподаткування виступає вагомою передумовою в контексті забезпечення стійкого динамічного соціально-економічного розвитку суспільства. Через вплив на господарську діяльність і приватні фінанси, а також через бюджетно-перерозподільні процеси формується інвестиційний клімат у країні, створюються умови для реалізації політичних, економічних і соціальних функцій держави. Податки володіють значним та всебічним функціональним спрямуванням. Актуальність теми оподаткування полягає в тому, що правильне поєднання функцій податків впливає на ефективність справляння кожного податку і, відповідно, на розвиток економіки і покращання добробуту громадян. Зазначене є можливим лише в тому випадку, коли фіскальні інтереси держави є співрозмірними з інтересами платників податків.

Світова еволюція цивілізації засвідчує, що податки – найбільш пізня форма доходів держави. Первісно податки мали тимчасовий характер використання та визначались як допомога – анхівіа. Поширеною й усталеною була думка, що податки суперечать природному праву недоторканності приватної власності та передбачають пряме вторгнення в приватне життя індивідів, унаслідок чого їх запровадження допускалось тільки в певних надзвичайних ситуаціях в якості екстраординарного джерела доходів держави.

Першочергово податки стягувались не у грошовій формі, а відсутність грошових доходів та грошового достатку як передумови формування належної податкової бази автоматично обумовлювали утворення в якості повноцінних об'єктів оподаткування саме приватну власність індивідів. Власність з самого початку постала первинним об'єктом оподаткування, навіть коли вже почали формуватись певні грошові фонди у індивідів, а податки почали сплачуватись у грошовій формі.

Податки на власність тривалий час домінували в системі індивідуального дохідного-майнового оподаткування: навіть при наявності грошових доходів податковою базою визначалась власність, а грошові кошти виступали лише як джерело сплати податків. Власність довгий період часу була привілейованою формою в якості об'єкта оподаткування і задовго до того, як з'явилися особистий прибутковий податок та податок на прибуток підприємств.

З часом податки постали основним і традиційним методом формування бюджетних доходів держави. Виникли нові види податків, більш значимі та фіскально вагоміші, так звані бюджетоутворюючі, які замінили інші податки, хоча й повністю їх не витіснили. Власність і в сучасних умовах залишається актуальним і вагомим об'єктом оподаткування. Унаслідок істотних податкових трансформацій модифікувалась сама власність в якості об'єктів, форм і методів оподаткування. Традиційно прийнятним є оподаткування власності в розрізі її окремих компонентів. Натомість існує також й інша альтернатива, яка полягає в оподаткуванні загального обсягу приватної власності індивіда. У ситуації цілісного податку на комплексну власність ініціюється податок на багатство. Історія розвитку податків свідчить, що податок на багатство чи не найбільш рання форма як самого податку, так і оподаткування власності, яка виявилась спроможною зберегти свої значимість і вигляд, незважаючи на тривалий час еволюції податків та здійснення податкових, іноді кардинальних реформ. Податок на багатство стягувався ще задовго до появи сучасних цивілізаційних податків, форм і методів оподаткування; він так само ефективно справляється і в теперішніх ринкових соціально-економічних умовах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна вітчизняна податкова наука майже не приділяє достатньої уваги податку на багатство. Зазвичай в основі досліджень знаходяться традиційні різновиди податків на власність, що істотно обмежує науковий світогляд. Це відбувається незважаючи на те, що історія податку на багатство є досить тривалою, а сфера застосування – доволі масштабною. Світовий досвід підтверджує приклади значного розповсюдження податку на багатство та його інтенсивне використання у податковій практиці держави в контексті оподаткування власності і перерозподілу доходів індивідів.

Практиці та проблематиці справляння податку на багатство в зарубіжних дослідженнях приділяється значна увага. Наукові праці, присвячені даній темі, датуються ще кінцем XIX – початком XX ст. [3; 9]. У процесі формування сучасних податкових систем та їх кількісного і якісного удосконалення податок на багатство став набувати підвищеної вагомості, оскільки економічний процес нагромадження власності присутній завжди [8; 17]. У ході подальшої еволюції варіативність і протилежність підходів стосовно податку на багатство почали відводити йому

ще більшого значення [6; 7; 25]. Податок на багатство використовувався та функціонує в сучасних умовах у багатьох економічно розвинутих соціально ринкових країнах світу [4; 15]. Це доводить наявність проблематики у сфері оподаткування і необхідність її дослідження в науковому та прикладному відношеннях.

З фіскальної позиції держави оподаткування – ефективний спосіб втручання у приватну власність індивідів; тільки таким чином держава може офіційно порушити «законне» право недоторканності приватної власності [20]. Податок на багатство в найбільшій мірі відображає це економічне явище. А оподаткування власності є перспективним у цьому відношенні. Податок на багатство розглядається в контексті багатьох питань: розподілу особистих доходів [1]; вирішенні соціальних диспропорцій в суспільстві [10]; зростання економічної нерівності внаслідок надмірного нагромадження власності [24]; оподаткування власності (багатства) як причини економічної нерівності [5; 19].

У вітчизняних наукових дослідженнях епізодично висвітлено питання оподаткування власності шляхом використання податку на багатство. Тільки деякі праці, видані наприкінці 1990-х років, частково розкривають цей податок. Зокрема, зазначається, що «в наш час навіть у високоблагополучних країнах запровадження податку на багатство» [32, с. 90]. Також вказується, що головна мета реформ у сфері оподаткування полягала у створенні податкової структури, яка б спонукала «до фінансових заощаджень та нагромаджень для економічного зростання»; якщо прибуткові податки «використовуються як коригувальний фіскальний інструмент ... та засіб стимулювання капіталоутворень і капіталовкладень», то нагромаджена власність оподатковується по-особливому. На прикладі французької системи особистого оподаткування відображено збалансоване «поєднання ринкових принципів ведення господарства та справедливого перерозподілу податкового тягаря на заможніші верстви населення»; з цією метою використовується податок на великі достатки, що є цільовим податком, і стягується з власності понад 3,6 млн. франків (\$600 тис.) з максимальною ставкою 1,1% [26, с. 22–24].

Певною мірою питання специфіки, ефективності та проблематики податку на багатство вже досліджено і розкрито в авторських працях [28; 29; 31].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Податок на багатство належить до системи прямого реального оподаткування. Прямі реальні податки дають змогу встановити обсяг власності та визначити міру платоспроможності індивідів. Відмінна риса, що відображає об'єкт податку – наявність економічної основи існування певної вартісної характеристики, чим є власність, яка повинна мати відповідне кількісне вираження, що дозволяє зробити його оцінку для оподаткування. Власність може виступати об'єктом оподаткування тільки у випадку її вартісної (або іншої економічної) оцінки. При встановленні об'єкта оподаткування втілюється один з базових принципів: податки повинні бути економічно обґрунтованими, а не довільними. Кожний податок має своє власне економічне підґрунтя і, відповідно, свій власний об'єкт оподаткування. У випадку введення таких податків у достатній, максимально можливій мірі враховується рівень платоспроможності – здатність індивіда сплачувати податки. При встановленні кількісних податків виходять не з потреби покриття витрат, а з можливості платника заплатити податок.

Податок на багатство є свідченням водночас високого рівня доходів та платоспроможності індивідів, а не лише значного

обсягу власності. Натомість високий рівень доходів не засвідчує факт наявності значної власності та не є причиною, відповідно, для запровадження податків на власність, у тому числі й податку на багатство. Податки на власність у сучасних умовах розглядаються як додатковий коригувальний механізм перерозподілу доходів; водночас вони є самостійними податками, а власність, відповідно, є самостійним об'єктом оподаткування як у розрізі окремих елементів, так і цілісно. Підстава для запровадження податку на багатство – перерозподіл значних доходів. Податок на багатство взагалі є ексклюзивним у системі податків на власність, оскільки для нього передбачена цільова сфера практичного застосування – виключно для «заможного» прошарку суспільства [30].

Податок на багатство може мати різноманітні, невідповідні за смисловим значенням асоціації та інтерпретації. З метою усунення таких розбіжностей та чіткого констатування податку на багатство необхідне ретельне розмежування податкових дефініцій і характеристик інших однотипних податків [27].

Мета статті полягає у дослідженні податку на багатство – економічного змісту, фінансових особливостей формування та фіскальної специфіки справляння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податок на багатство – не новизна у фіскальній практиці, оскільки насправді виник давно, нараховуючи тисячоліття. Він використовувався ще в стародавній Греції та Римській імперії. Подібна форма комплексного оподаткування приватної власності виявилась ефективною і поширилась у світовому масштабі. Податок на багатство практикували майже всі західноєвропейські, деякі латиноамериканські та азіатські країни. Зокрема, у Нідерландах податок на багатство було запроваджено ще в 1892 р., у Швеції – в 1910 р., у Німеччині – в 1923 р. [14, с. 168].

Передумови для введення податку на багатство практично у всіх країнах були однаковими – не стихійними, а тривалими й економічно обґрунтованими. Наприклад, у Нідерландах ще з часів далекого середньовіччя відмічається невпинне зростання високого ступеня економічної нерівності в суспільстві із значною різницею в рівнях доходів та достатку між заможним прошарком та іншими верствами населення в суспільстві [2, с. 13].

Факт нагромадження власності є органічним у процесі економічного розвитку. Водночас зазначене має певні недоліки і протиріччя; зокрема, існує тенденція, що одна частина суспільства створює багатство, а інша – привласнює більшу його частину. К. Маркс з цього приводу відмічає, що робітник стає тим бідніше, чим більше багатства він виробляє [12]. Це парадоксально, але реально й очевидно, що чимдалі все більш заможними стають власники багатства, а оподаткування останнього є цілком мотивованим.

Багатство в контексті фіскального змісту визначається як чиста вартість – активи за вирахуванням зобов'язань (net wealth, net worth):

$$Wealth = Assets - Liabilities$$

Поняття «багатство» часто ототожнюється з терміном «дохід». Обидві категорії відображають різні, але взаємопов'язані речі. Багатство складається з компонент економічної вартості, що перебувають у розпорядженні індивіда, а доходи є надходженням елементів економічної вартості. Зазначене є зміною багатства і пов'язане з доходами та витратами індивіда:

$$Wealth_{\Delta} = Incomes - Expenses$$

Розподіл багатства істотно відрізняється від розподілу доходів. У сучасних умовах розподіл багатства є більш нерівномірним, ніж доходів [18]. Якщо у індивіда вагомий дохід, але й вод-

ночас значні витрати, то багатство може бути невеликим (або й навіть незадовільним). Багатство можна охарактеризувати як значну кількість елементів економічної вартості, що перебувають у володінні індивіда, у формах: грошовій (фінансовій), майна (рухомого та нерухомого), інших коштовностей (предметів особистого вжитку). Індивід, який вважається заможним, є особою, яка нагромадила вагомий достаток щодо інших індивідів у суспільстві чи референтної групи. Багатство можна розділити на три основні категорії: (1) особисте майно (включаючи житло, автомобілі); (2) грошові заощадження (нагромадження одержаних у минулому доходів); (3) капітальне багатство, як активи, що генерують доходи (нерухомість, фінансові інвестиції – акції та облігації тощо, а також бізнес-активи для здійснення підприємницької діяльності). Зазначене перетворює індивідуальне багатство у важливу частину економічної нерівності і соціальної стратифікації. Багатство – один з показників достатку та фінансово-майнового становища індивідів; водночас багатство – об’єкт оподаткування сукупного обсягу власності індивідів.

Багатство створюється, нагромаджується та примножується за рахунок доходів. Хоча існують різні способи одержання доходів й акумуляції власності та відповідні податки, зокрема податок на спадщину (inheritance tax) і податок на дарування (gift tax), які є технічними операціями із власністю та методами створення багатства, а також відрізняються регулярністю оподаткування [13]. Зазначені податки є тільки способами оподаткування власності, вираженої, як правило, лише в її окремих частинах, а не в сукупному обсязі.

Податок на багатство стягується завдяки мобілізованій власності, а сплачується за рахунок доходів. Як капітал, багатство володіє здатністю до самозростання. Податок на багатство ставить за мету оподаткування надмірної власності, як правило, не задіяної у підприємницькій діяльності для одержання доходу, а передбаченої для використання переважно в інтересах особистого споживання. Особисте багатство можна прирівняти до капіталу, незважаючи на те, що його більша частина як об’єкта оподаткування не є бізнес-активами, а елементами власності, призначеної для задоволення індивідуальних споживчих потреб. Самозростання багатства, як і капіталу, також присутнє, оскільки власність має схильність до зростання ринкової вартості активів. Найбільшою мірою воно властиве нерухомості. Водночас це стосується не всіх елементів власності. Наприклад, вартість грошових заощаджень (банківських депозитів), як правило, зберігається, натомість вартість фінансових активів – зростає. Самозростання багатства, таким чином, є нормальним економічним процесом. Завдяки цьому підвищується фіскальний ефект податку на багатство.

У сучасних умовах до податку на багатство прирівнюються різні види податків на власність. Загалом, можна виділити чотири альтернативні форми «податку на багатство», де тільки остання в дійсності відповідає своїй цільовій сутності, виходячи з економічної основи самого податку (табл. 1).

Оподаткування надвисоких доходів індивідів не є правомірним підходом до визначення податку на багатство, оскільки в цій ситуації податок стягується в контексті особистого прибуткового оподаткування за додатковими ставками. Податок на багатство перебуває у складі системи місцевого оподаткування, а місцеві податки завжди у повному обсязі надходять до місцевих бюджетів. Натомість особистий прибутковий податок є загальнодержавним, а його зарахування до місцевих бюджетів є частковим (виходячи з принципу розподілу бюджетних повноважень між центральним і місцевими бюджетами, унаслідок чого він зараховується між ними в чітко визначених пропорціях).

Окремі об’єкти майна індивідів (рухомого або нерухомого). Як правило, в країнах, де практикується такий вид податку, він справляється як податок на розкіш (luxury tax) та має відношення тільки до конкретних об’єктів приватної власності в їх загальному і досить обмеженому переліку.

Окремі частини власності громадян (реальне майно, фінансові активи). Однак у такій ситуації він є лише частковим податком на багатство, оскільки охоплює тільки певну, вибірково частину приватної власності.

Класичний податок на багатство є повним податком на багатство, оскільки охоплює цілісний наявний обсяг приватної власності індивіда. До того ж до складу податкової бази, як правило, зараховується власність не тільки в межах країни, але й за кордоном.

Податок на багатство – одна з найбільших фіскальних інтриг у сучасній сфері оподаткування, що викликає інтерес у багатьох країнах, навіть у тих, де він не справляється: Австралії [16; 22], Великобританії [21], Канаді [23], США [11]. У наведених та в інших країнах світу передбачається запровадження (або відновлення) податку на багатство.

Висновки. Нагромадження власності – закономірний процес економічної поведінки індивідів. У підсумку власність набуває вираження в якості єдиного показника – багатства, що виступає адекватним відображенням і вимірником фінансового становища індивідів. Нагромадження власності не є цільовим орієнтиром економічної діяльності індивідів. Багатство – якщо не безпосередня мета, то логічний об’єктивний наслідок функціонування ринково-капіталістичної економіки, заснованій на приватній власності. Скільки існує приватна власність, стільки ж триває процес її нагромадження й утворення багатства і стільки ж існує й податок на багатство.

Тенденцією розвитку сучасних податкових систем є орієнтація на систему прямого оподаткування – дохідний та фінансово-майновий статус платників податків. У цьому контексті впроваджуються і оптимізуються окремі види податків, певні системні групи податків, податкова система в цілому. Кожний податок є відособленим фіскально-інституційним елементом у складі податкової системи держави. Податок на багатство – очевидний доказ цього: він має свої особливості застосування, а специфіка справляння перетворює його в унікальний фіскальний інструмент держави.

Таблиця 1

Варіативні форми податку на багатство

Податок на багатство	Альтернативні «аналоги» податку на багатство		
	Надвисокі доходи	Елементи майна	Елементи власності
Класичний податок на багатство (net wealth tax, annual wealth tax)	Оподаткування надвисоких доходів (high-income tax, top-income tax)	Окремі об’єкти майна (рухомого, нерухомого)	Окремі частини власності (реальне майно, фінансові активи)

Податок на багатство також не є ідеальним чи універсальним, але специфіка та цільовий орієнтир використання доводять його доцільність та ефективність.

Необхідно відмітити факт зростання приватної власності і нагромадження індивідуального багатства у світі; на цій підставі доречним буде введення глобальної системи податку на багатство – у кожній країні власної моделі.

Література:

- Atkinson A.B. The Personal distribution of incomes / edited by A.B. Atkinson for the Royal Economic Society. – London: Allen & Unwin, 1976. – 352 p.
- Bagchi A.K. The developmental state in history and in the twentieth century / by Amiya Kumar Bagchi. – New Delhi: Regency Publications, 2004. – iii, 60 p.
- Bateman W. Present taxation and its inequality / by W. Bateman. – Melbourne: Surplus Wealth Tax League, 1904. – 8 p.
- Benassy-Quere A. Economic policy: theory and practice / edited by Agnes Benassy-Quere, Benoit Cœuré, Pierre Jacquet, and Jean Pisani-Ferry. – New York: Oxford University Press, 2010. – xii, 709 p.
- Clements B.J. Inequality and fiscal policy / editors: Benedict Clements, Ruud de Mooij, Sanjeev Gupta, and Michael Keen. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2015. – iv, 438 p.
- Field F. To him who hath: a study of poverty and taxation / edited by Frank Field, Molly Meacher and Chris Pond. – Harmondsworth; New York: Penguin, 1977. – 254 p.
- Fiscalité en Europe: premier Congrès européen des conseils fiscaux. – Strasbourg, 1978. – 242 p.
- Gini C. L'ammontare e la composizione della ricchezza delle nazioni / di Corrado Gini. – Torino: Fratelli Bocca, 1914. – 709 p.
- Hirsch M. The property tax, or, A Tax on wealth in all its forms: who pays it? / by Max Hirsch. – Melbourne: s.n., 1894. – 15 p.
- Johnson H.G. The economic approach to social questions / by Harry G. Johnson: an inaugural lecture delivered 12 October 1967. – London: Weidenfeld & Nicolson, 1968. – 30 p.
- Lipsky M. A tax on wealth: an alternative to revolution in America / edited by Mortimer Lipsky. – South Brunswick: A. S. Barnes, 1977. – 235 p.
- Marx K. Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844 / von Karl Marx. – Berlin: Contumax GmbH & Co., 2011. – 107 s.
- Meade J.E. The Structure and reform of direct taxation: report / of a committee chaired by professor J. E. Meade. – London; Boston: Allen & Unwin, 1978. – viii, 533 p.
- Messere K. Tax policy: theory and practice in OECD countries / edited by Ken Messere, Flip de Kam, Christopher Heady. – New York: Oxford University Press, 2003. – xii, 267 p.
- Messere K. The tax system in industrialized countries / edited by Ken Messere. – Oxford; New York: Oxford University Press, 1998. – xix, 430 p.
- Net wealth taxes. – Canberra: Australian Government Publishing Service for the Department of the Treasury, 1974. – v, 26 p.
- Pietra G. Ricchezza e reddito delle nazioni / Gaetano Pietra e Giovanni Ferrari. – Milano: Giuffrè, 1933. – viii, 36 p.
- Piketty T. Capital in the twenty-first century / by Thomas Piketty; translated by Arthur Goldhammer. – Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014. – viii, 685 p.
- Pond C. Taxing wealth inequalities / by C. Pond, L. Burghes, B. Smith. – London: Fabian Society, 1980. – 31 p.
- Posner R.A. Economic analysis of law / edited by Richard A. Posner. – New York: Little, Brown and Co., 1973. – xi, 415 p.
- Sandford C.T. Taxing personal wealth: an analysis of capital taxation in the United Kingdom – history, present structure and future possibilities / by C.T. Sandford. – London: Allen & Unwin, 1971. – 304 p.
- Sandford C.T. Wealth tax – European experience: lessons for Australia / by C.T. Sandford. – Canberra: Centre for Research on Federal Financial Relations, 1981. – vi, 30 p.
- Smith R.S. Personal wealth taxation: Canadian tax policy in a historical and an international setting / edited by Roger S. Smith. – Toronto: Canadian Tax Foundation, 1993. – xii, 190 p.
- Tanzi V. Economic policy & equity / editors, Vito Tanzi, Ke-young Chu, Sanjeev Gupta. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 1999. – ix, 293 p.
- Thomas R.W. Net wealth taxation: a report on the experience of countries which have adopted a tax upon net wealth / Prepared for the Harvard-Chile Tax Project by Roger W. Thomas. – Cambridge, 1966. – 171 p.
- Клименко І. Що таке податки і навіщо їх платити? / І. Клименко ; худ. М. Іванченко. – К. : Інститут громадянського суспільства, 1999. – 72 с.
- Свердан М.М. Налог на багатство: альтернативність сутності и варіативність моделей / М.М. Свердан // Пути развития экономики в контексте евроинтеграционных процессов : сб. мат. Междунар. науч.-практ. конф. (Симферополь, 7–8 февраля 2014 года). – Симферополь : Economics, 2014. – С. 124–126.
- Свердан М.М. Налог на багатство – універсальна форма налогообложения частной собственности / М.М. Свердан // Экономика, управление, финансы : материалы III междунар. науч. конф. (Пермь, февраль 2014 г.). – Пермь : Меркурий, 2014. – С. 67–77.
- Свердан М.М. Податок на багатство: досвід і практика використання в європейських країнах / М.М. Свердан // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 1. – С. 61–68.
- Свердан М.М. Податок на багатство – ознака заможного суспільства та передумова утвердження статусу фінансової держави / М.М. Свердан // Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: шляхи та засоби побудови : мат. Всеукр. наук. ек. читань з міжнародною участю. – Миколаїв : НУК, 2011. – С. 255–261.
- Свердан М.М. Фіскальна держава: податок на багатство в контексті оподаткування приватної власності: Стратегія економічного розвитку: держава, регіон, підприємство : [колективна монографія] : у 2-х т. Т. 2 / М.М. Свердан ; за заг. ред. К.С. Шапошнікова [та ін.]. – Херсон : Гельветика, 2015. – Т. 2. – С. 90–105.
- Трипольський В.О. Демократія і влада / В.О. Трипольський. – К. : Парламентське видавництво, 1999. – 174 с.

Свердан М.М. Фискальные технологии налогообложения частной собственности: налог на богатство

Аннотация. В статье исследованы содержание и характер налогообложения частной собственности. Рассмотрено содержание налога на богатство. Приведена его финансово-экономическая интерпретация. Исследованы возможности создания богатства и обогащения населения. Установлены предпосылки введения и особенности функционирования налога на богатство в рыночной экономике.

Ключевые слова: налог, богатство, экономическое неравенство, налог на богатство, налогообложение, налоговая система, налоговая политика.

Sverdnan M.M. Fiscal technologies of private property taxation: wealth tax

Summary. The content and nature of the taxation of private property are investigated. The essence of wealth tax is considered. Its financial and economic interpretation is showed. The possibilities of wealth creating and enriching the population are investigated. The prerequisites implementation and operation features of the wealth tax in a market economy are determined.

Keywords: tax, wealth, economic inequality, wealth tax, taxation, tax system, tax policy.